

גרשון אינגבר

מוקדש לעיין
מו"ר הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל

ארץ ישראל - בין "מתנה" ל"רושה"

א. "הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך" - למשמעות התבנית

לבעיה הלשונית של הופעת הפועל "נותן" בלשון הווה

(ויקרא כ"ג, ו) "כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם".
(במדבר י"ג, ב) "שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל".

(דברים ט"ו, ו) "וידעת כי לא בצדקתך ה' אלוקיך נותן לך את הארץ".
(דברים י"ז, יד) "כי תבא אל הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך".
(דברים כ"ח, ח) "וברכך בארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך".

הופעת הפועל "נותן" בלשון הווה באה לומר לכאורה שהקביעה נותן לבני ישראל את הארץ כעת, בזמן הווה. והרי אין זה כך, עם ישראל נמצא במדבר, עדיין לא בא אל הארץ, ועדיין לא זכה בה בפועל. לכאורה, היה נכון יותר שהשורש "נתן" יופיע בלשון עתיד. גם התדירות הגבוהה של הופעת התבנית "אשר ה' אלוקיך נותן לך", והדומים לה, ארבעים במספר בספר דברים בלבד, ראויה להסבר.

נתינת הארץ - איננה נתינה מוחלטת

(ויקרא כ"ג, ו) "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם... והבאתם את עומר ראשית קצירכם...". ומבאר ה"אלשיך": "ראוי לשים לב אל... אומרו "אשר אני נותן לכם" ולא אמר "אשר אתן לכם". וזהו מאמרו יתברך, כי תבואו אל הארץ אשר לא תצטרכו לקחתה בכוח זרועכם רק כבאים אל הנחלה, אל יעלה על רוחכם להרהר ולומר לנו נתינה הארץ למורשה מאבותינו ולנו היא ולבנינו לעולם... ע"כ קידם יתברך ואמר הביטו וראו כי אחרי בואכם אל הארץ אינה ירושה כבר לכם שאין לה הפסק, ולא כמתנה הניתנת ליורש שהיא לו כירושה שאין לה הפסק. כי אם אשר אני נותן לשון הווה, כלומר תמיד אני נותן אותה, ולא נגמר המתנה בהחליט פעם אחת, כי אם שבכל עת אשר תסורו מאחרי אעבירנה לזולתכם".

התבנית "הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך" ודומיה, מופיעים בלשון "הווה" ולא בלשון "עתיד" כדי ללמדנו על ייחודה של נתינת הארץ לעם ישראל. ארץ ישראל איננה ככל מתנה אחרת שעם העברתה לידי המקבל הסתיימה פעולת הנתינה, אף אם התברר לאחר מכן שהמקבל אינו ראוי למתנה. נתינת הארץ איננה פעולה חד פעמית ואיננה מוחלטת, כי אם נמשכת כל זמן ישיבת העם על אדמתו. היא מתחדשת בכל יום כתלות בקיום חוקי התורה ומשפטיה. עם ישראל נבחן בכל עת מחדש האם ראוי הוא לשבת על אדמתו, האם ראוי הוא להחזיק במתנתו. כשעם ישראל מתנתק ממחויבותו לתורתו, הוא גם מנתק את עצמו מזכותו על אדמתו.

התורה חוזרת ומשננת את התבניות הנ"ל כדי להטמיע בעם ישראל את רעיון התלות של נתינת הארץ בשמירת התורה ומצוותיה. נתינת הארץ הינה מתנה על תנאי, קיום התנאי מאפשר את המשך ישיבת עם ישראל על אדמתו. אי קיום התנאי מבטל זכות זו. וכן הוא בכתובים, (דברים ד', מ) "ושמרת את חוקיו ואת מצוותיו אשר אנכי מצוץ היום, אשר ייטב לך ולבניך אחריך, ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלוקיך נותן לך כל הימים". נמצינו למדים, "ושמרת את חוקיו ואת מצוותיו" זהו תנאי הכרחי להאריך ימים על "האדמה אשר ה' אלוקיך נותן לך".

וכן הוא, (דברים י"א, יז) "וסרתם ועבדתם אלוהים אחרים... ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ה' נותן לכם". ומבאר רש"י: "ואבדתם מהרה... אגלגל אתכם מן האדמה". גם מכאן למדנו, נתינת הארץ לעם ישראל איננה מוחלטת. אי קיום המצוות מבטל את זכותו של עם ישראל על אדמתו ומחייבו גלות. וכן ביאר ה"אלשיך":

"ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ה' נותן לכם. ואל תאמרו, לא ימנע, או היא נחלה לנו מאבותינו או מתנה מאתו יתברך לנו. אם היא נחלה, למה יעבירנה ממנו, כי הנוחל את אביו לא יעבירוהו מנחלתו אם ירשע, ואם היא מתנה, נמצא יתברך חוזר ממתנתו, והנותן מתנה לא יחזור בו גם כי יקלקל המקבל מעשיו. לזה אומרו, "אשר ה' נותן לכם", לומר לא נחלה שאין לה הפסק הוא, רק מתנה, כי לא נשבע, רק לתת לזרעם ולא אמר להנחיל. ושמה תאמרו כי גם שתהיה מתנה אינה חוזרת, לזה אמר "נותן" בחול"ם הנו"ן, לומר שלא ניתנה בהחלט (בצורה מוחלטת), רק עודנו יתברך תמיד נותן, כי לא גמר מתחילה (אלא) באופן שאיננה להם רק עודם צדיקים בלבד, ויתן ויחזור ויתן. יתן בעודם צדיקים, ויעביר בהעוותם, ויחזור ויתן לדור טהור שאחרי כן".

ב. גם "מתנה" וגם "ירושה" - לשם מה?

(דברים י"א, לא) "כי אתם עוברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר ה' נותן לכם, וירשתם אותה וישבתם בה". הכתוב טעון הסבר, מאחר והקב"ה מבטיח לנו את הארץ, לשם מה צריך גם לרשת אותה? וחזרת השאלה על עצמה גם בכתוב הבא, כמו בכתובים נוספים אחרים, (דברים ט"ז, כ) "וירשת את הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך". בד"כ, כשמקבלים נכסים במתנה כבר לא צריך לרשת אותם, ואילו כאן לגבי ארץ ישראל יש צורך גם במתנה וגם בירושה. לשם מה כפילות זו?

ויתירה על כך, הרי הקב"ה הבטיח לנו את הארץ כבר בתקופת האבות (בראשית י"ב, ז) "וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת". ושוב, (בראשית י"ג, טו) "כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם". א"כ, לשם מה לרשת את הארץ, לאחר שהבטחה לקבלה במתנה כבר קיימת?

ירושת הארץ - ייעוד מרכזי של עם ישראל

ונראה להסביר, שירושת הארץ איננה הבטחה כי אם חובה המוטלת על עם ישראל מיד עם כניסתו לארץ. עוד בטרם כניסת עם ישראל לארצו, מציב לו הקב"ה את ירושת הארץ כיעד מרכזי שבאמצעותו יוכל להמשיך ולשבת על אדמתו. אמנם הארץ כבר הובטחה לעם ישראל, אלא שאין היא הבטחה מוחלטת, היא מותנית בדרישה שעם ישראל יירש את ארצו. ונראה, שירושת הארץ כחובה המוטלת על עם ישראל גם משתמעת מלשון הכתובים.

(ויקרא כ', כד) "ואני אתננה לכם - לרשת אותה".
וכן, (במדבר ל"ג, נג) "כי לכם נתתי את הארץ - לרשת אותה".
וכן, (דברים י"א, לא) "כי אתם עוברים את הירדן - לבא לרשת את הארץ".
התורה מרבה לחזור על התבניות הנ"ל כדי לשנן לעם ישראל את דרישתו של הקב"ה לראות בירושת הארץ תנאי בל יעבור לקיומה של המתנה. וזוהי כוונת הכתוב "וירשתם אותה - וישבתם בה", אם תירשו את הארץ אז תוכלו לשבת בה. הזכות לשבת בארץ מותנית בירושתה.

זיהוי הארץ - באמצעות המחויבות לרשת אותה

להדגשת המחויבות שהוטלה על עם ישראל לירושת הארץ, זיהו הכתובים את הארץ לעתים תכופות מאוד באמצעות מחויבות זו. המחויבות הפכה לתעודת הזיהוי של הארץ. נעייין במספר תבניות זיהוי כאלה, (דברים ז', א) "כי יביאך ה' אלוקיך אל הארץ אשר אתה בא לרשתה". (דברים ד', יד) בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה", וכן (דברים ד', ה) "הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה".

וכי איננו יודעים לאיזו ארץ מביאנו הקב"ה? האם מישהו עלול לטעות בזיהוי הארץ? מה עוד, שהקב"ה מבטיח לנו שהוא עצמו יביא את עמו עד לפיתחה של הארץ המיועדת. לפיכך כל הזיהוי הזה נראה כמיותר. יתירה על כך, הקב"ה כבר זיהה בצורה מדויקת ביותר את הארץ שהוא מתכוין לתת לעמו. (בראשית י"ז, ח) "ונתתי לך ולזרעך אחריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם". וכן (שמות י"ג, ה) "והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני". ואף לפעמים ויתרה התורה על הצורך בזיהוי כלל, כגון (ויקרא כ"ו, ד-ו) "ונתנה הארץ יכולה... ונתתי שלום בארץ... והשבת חיה רעה מן הארץ". אלא, זיהוי הארץ בעזרת התבניות "הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה" ודומיהן, בא להטמיע בעם ישראל לפני כניסתם לארץ, שכל קיומם על אדמתם מותנה במילוי חובתם לרשת את הארץ.

תדירות ההופעה של תבניות הזיהוי

"(הארץ) אשר אתה בא שמה לרשתה", תבנית זו בלבד הינה בעלת שבע הופעות זהות בספר "דברים". עוד ארבע הופעות זהות יש לתבנית "(הארץ) אשר אתם עוברים שמה לרשתה". שלוש הופעות זהות לתבנית "(בארץ) אשר ה' אלוקיך נותן לך לרשתה". ובסה"כ עשרות הופעות של תבניות דומות, שכל מטרתן אינה לזהות את הארץ המובטחת, כי אם להשריש בלכם של ישראל את הרעיון שהארץ המובטחת אינה אלא על תנאי שיירשו אותה.

ירושת הארץ - באמצעות קיום המצוות

(דברים ה', ל) "בכל הדרך אשר צוה ה' אלוקיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם, והארכתם ימים בארץ אשר תירשון".
(דברים ל', יז-יח) "ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחית לאלהים אחרים ועבדתם. הגדתי לכם היום... לא תאריכון ימים על האדמה אשר אתה עובר את הירדן לבוא שמה לרשתה".
למדנו מהכתובים הנ"ל על זיקה של יעד ואמצעי בין ירושת הארץ וקיום המצוות. קיום המצוות הינו האמצעי היחיד שבזכותו ניתן להגיע ליעד של ירושת הארץ. כמו"כ למדנו על המשמעות המעשית של ירושת הארץ שהיא ישיבת הקבע על האדמה - "והארכתם ימים בארץ אשר תירשון".
(דברים י"ב, א) "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלוקי אבותיך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה".
ה"ספורנו", "לרשתה כל הימים. ומכלל המצוות האלה הם שצריך שתשמרו אותן אשר בקיומן תירשו את הארץ כל הימים". וכן "אור החיים", "לרשתה כל הימים. נתכוון לומר שאם ישמרו לעשות האמור, תהיה הירושה שנתן להם ה' נמשכת כל הימים". למדנו, ירושת הארץ איננה פעולה חד פעמית, כי אם פעולה החייבת להימשך "כל הימים".

ארץ ישראל - מ"מתנה" ל"ירושה"

(דברים י"א, לא-לב) "כי אתם עוברים את הירדן לרשת את הארץ אשר ה' אלוקיכם נותן לכם, וירשתם את הארץ וישבתם בה. ושמרתם לעשות את כל החוקים והמשפטים אשר אנכי נותן לפניכם היום". ומבאר ה"אלשיך": "ושמא תאמרו... ומה זו המתנה אשר נתן לי ה' במתנת הארץ, הלא את אבותי אני יורש ירושת עולם ככל איש היורש את אביו. אל תאמר כן, כי הלא אתם עוברים את הירדן לרשת את הארץ". ולבוא אל העניין נקדים אשר לימדונו חז"ל בחלקם בין ירושה למתנה. כי "ירושה" אין לה הפסק (ירושה היא עניין סופי ומוחלט) ומתנה יש לה הפסק (מתנה איננה עניין סופי ומוחלט, כי אם ניתנת לביטול ולהחזרה). ונבוא אל העניין, אל יעלה על רוחכם כי ירושת אבותיכם אתם יורשים ירושת עולם... ובתורת ירושה אתם באים לרשת בלי הפסק באופן לא תיעזב מכם שתהיה ירושת עולם. אך לא כן הוא יתברך עמכם כדעתכם זו, כי אם אשר ה' אלוקיכם נותן לכם (את הארץ) בתורת "מתנה" שיש לה הפסק, שאם לא תעשו רצונו תהיה אחריכם לזולתכם, אך תוכלו לעשותה ירושה אם תזכו. וזהו "וירשתם אותם וישבתם בה", שתעשוה ירושה שאין לה הפסק ע"י מה ש"ושמרתם לעשות את כל החוקים והמשפטים וכו'". שע"י זכויות אלו, מה שה' אלוקיכם נותן בתורת "מתנה" תעשוה "ירושה" כמדובר". כלומר, רצונו של הקב"ה הוא שעם ישראל יהפוך את הארץ ממתנה שאיננה מוחלטת לירושה שהיא מוחלטת. וזאת, באמצעות שמירת החוקים והמשפטים.

(דברים י"ב, א) "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלוקי אבותיך לך לרישתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה". מבאר האלשיך לשיטתו: "ואמר 'אשר נתן ה' אלוקי אבותיך לרישתה' - לומר, מה שכתבנו למעלה (דברים י"א, לא-לב) מה בין לשון 'ירושה' ללשון 'מתנה', כי 'ירושה' אין לה הפסק, ו'מתנה' יש לה הפסק. ואמר 'אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות', ושמא תאמרו מה הצורך לעשות (את החוקים והמשפטים כדי) לקיים לנו את הארץ? והלא היא ניתנה לנו מאתו יתברך אשר נתן לאבותינו ולנו, ולזה אמר 'אשר תשמרון לעשות' הוא למען תתהפך לכם 'אשר נתן ה' לכם בתורת מתנה שיש לה הפסק, לירושה שאין לה הפסק, וזהו 'אשר נתן ה' אלוקי אבותיך לך לרישתה' - כי תהיה לך לירושה בלי הפסק ע"י מעשים האלה 'אשר תשמרו לעשות'. והוא, כי הוא יתברך לא אמר, רק 'לך ולזרעך נתתי את הארץ' שהיא בלשון מתנה (ולא בלשון ירושה).

עוד ביאר ה"אלשיך", (דברים ה', כח) "...ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם, ועשו בארץ אשר אנכי נותן להם לרישתה". ראוי לשים לב... אומרו "נותן להם לרישתה", כי הראוי יאמר "אשר יירשו",

ולא יאריך כל כך... (אלא) כי ע"י מה שיעשו בארץ יספיק לעשות מהמתנה ירושה, כי הנה ידענו משורת הדין כי מתנה יש לה הפסק, אך ירושה אין לה הפסק... הנה יתברך נותנה לנו בתורת מתנה והיא יש לה הפסק, אך אם נכשיר מעשינו יש לאל ידינו לעשות מן המתנה ירושה שלא יהיה לה הפסק, שלא תצא לעולם מתחת ידינו".

ג. ירושה ראשונית וירושת הקבע

(דברים י"א, ח) "ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עוברים שמה לרישתה". הכתוב זקוק לביאור, לשם מה הפועל הכפול "ירש". לאחר שיתקיים "וירשתם את הארץ" לשם מה לרשת אותה מחדש? וכן באשר לכתוב (ויקרא כ', כד) "ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם, ואני אתננה לכם לרשת אותה". לרשת פעמיים - לשם מה?

הצעת פתרון - הבחנה בין שני סוגי ירושה

ונראה שהתורה מבחינה בין שני סוגי ירושות. הירושה הראשונית וירושת הקבע. הירושה הראשונית, זמנה - מכניסתם לארץ, ראשית תקופת ההתיישבות כולל העברת הקרקעות מרשות יושבי הארץ לרשות עם ישראל. ירושה זו הינה בלתי מותנית משום שניתנה להם בשבועה. עם סיום חלוקת הארץ ליושביה החדשים מתחיל תהליך של ירושת הקבע, וירושה זו מותנית בקיום המצוות. במידה ועם ישראל יקיים את מצוות התורה, ירושת הארץ תהפוך להיות ירושת קבע. במידה ולא, ירושת הארץ תימשך לזמן קצר בלבד. וכך יתבארו הכתובים הני"ל, "ובאתם וירשתם את הארץ" - זוהי הירושה הראשונית. "הארץ אשר אתם עוברים שמה לרישתה" - זוהי ירושת הקבע. וכן באשר לכתוב השני, "אתם תירשו את אדמתם" - זוהי הירושה הראשונית. "ואני אתננה לכם לרשת אותה" - זוהי ירושת הקבע. אי"כ אין כאן כפל ירושות, כי אם שתי ירושות נפרדות.

הירושה הראשונית - הבטחה בלתי מותנית

(דברים ט', ד-ו) "אל תאמר בלבבך... בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת... לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם, כי ברשעת הגויים האלה ה' אלוקיך מורישם מפניך ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב". מהכתוב שלפנינו מפורש שהקב"ה מביא

את ישראל לרשת את הארץ גם ללא זכויות בידו. כיצד? עפ"י הצעת הפתרון שלנו נבאר שמדובר כאן בירושה הראשונית ועם ישראל זוכה בה גם כשאין בידו זכויות (ובלבד שלא ירשיע כדור המרגלים). ירושה זו מתבססת על שני שלבים. האחד, הורשת הגוים מן הארץ, היינו גרושם. שלב זה מתאפשר בשל רשעת הגויים. השלב השני הינו העברת הארץ לרשות עם ישראל, היינו ראשית ההתיישבות בארץ. עם ישראל זוכה בכך משום שבועת הקב"ה לאבות.

ירושת הקבע מתחילה עם סיום ההתיישבות הראשונית, והמשכה מותנה בזכויות שיהיו בידי העם. עם ישראל חייב להיות בעל זכויות מספיקות כדי לשבת על אדמתו ושיבת קבע, רכישת הזכויות נעשית באמצעות שמירת התורה, חוקיה ומשפטיה. וכעין זה באר ה"אלשיך", (דברים ד', א) "ועתה ישראל שמע את החוקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאת וירשתם את הארץ אשר ה' אלוהיכם נותן לכם" - "ומפני שהיה אפשר יאמרו לו הרי אנו על ירדן ומתי יהיה לנו פנאי להתעסק במצוות (כדי) שנזכה בהם לרשת את הארץ, לזה אומרו שמע אל החוקים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות, כלומר במה שתשמע ותכוונו בלבבכם על מנת לעשות יספיק לשתחיו ובאתם וירשתם". הכתוב עוסק בירושה הראשונית שאינה מותנית בקיום המצוות בפועל, מספיק שעם ישראל ישמע אל החוקים והמשפטים ויתכוין לקיימם, כדי שיזכה בירושה הראשונית.

הבאת עם ישראל לארצו - הבטחה בלתי מותנית

(שמות י"ג, יא) "והיה כי יביאך ה' אלוהיך אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך ונתנה לך".

למדנו מכאן על קיומה של התחייבות בשבועה, בלתי חוזרת, להביא את עם ישראל לארצו. וכן ב"מכילתא" (שמות, שם) "כאשר נשבע לך ולאבותיך. והיכן נשבע לך? (שמות י', ח) והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב". ונראה לבאר שיש שני שלבים בנתינת ארץ ישראל. הנתינה הראשונית כוללת את כיבוש הארץ וראשית ההתיישבות בה, והינה נתינה בלתי מותנית ומקבילה לירושה הראשונית. עם סיום הכיבוש וראשית ישיבת הקבע נכנסים לתקופה של הנתינה המותנית בקיום המצוות, ומקבילה לירושת הקבע.

(דברים ז', יב) "והיה עקב תשבעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם, ושמר ה' אלוהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך". "אור החיים": "ואולי, כי כניסתם לארץ היה בשביל שבועת האבות. ותנאי הוא הדבר, אם ישמרו ויעשו - ישמור המתנה לעולמי עולמים, והוא אומרו כאן "ישמר ה'".

ואם לא ישמרו - יהיה קיום השבועה בזמן מועט שנכנסו לארץ, וישלחם לנפשם". כניסתם של ישראל לארץ איננה מותנית בקיום המצוות, אלא משום השבועה לאבות. תוקפה של השבועה הינה לתקופה קצרה בלבד מאז כניסתם לארץ. לאחר מכן אין תוקף לשבועה ללא קיום המצוות. (דברים ל"ד, ד) "ויאמר ה' אליו (אל משה) זאת הארץ אשר נשבעתי לאבותם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה. **הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור**". "בעל הטורים": **"הראיתיך. מלא יו"ד, כי י פסוקים בתורה שכתוב בהם אשר נשבע להם להביאם לארץ"**. גם ממקור זה למדנו על ההתחייבות הבלתי חוזרת להביא את עם ישראל לארצו.

הירושה הראשונית - ארבע עשרה שנות כיבוש וחלוקה

(דברים כ"ו, א) "והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך נחלה **וירשתה וישבת בה**... ולקחת מראשית כל פרי האדמה". רש"י: "מגיד שלא ניתחייט בכנורים עד שכבדו את הארץ וחלוקה (קדושין לו)". למדנו על הירושה והישיבה המוזכרים בכתוב שהם מוזהים כתהליכי כיבוש הארץ וחלוקתה. תהליכים אלה נמשכו בצורה משולבת במשך ארבע עשרה שנים, ומכונים ארבע עשרה שנות כיבוש וחלוקה. (דברים י"ב, ח. רש"י).

"שלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ"

(סנהדרין כ, ע"ב): "תניא רבי יוסי אומר שלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ. להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה". ומבאר רש"י, "כניסתם לארץ. דנכללו כתיב ירושה ושינה". למדנו מכאן על קיומה של ירושה בכניסת ישראל לארץ, וזוהי הירושה הראשונית. הירושה והישיבה בפרשת המלך - (דברים י"ז, יד) "כי תבא אל הארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך וירשתה וישבת בה, ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי".

זיהוי הירושה הראשונית - עפ"י הכתובים

(דברים ט', א): "שמע ישראל אתה עובר את הירדן לבא לרשת גוים גדולים **ועצומים ממך**". הכתוב עוסק בירושה הראשונית, שכן "לרשת גוים גדולים" הינה פעולה חד פעמית המסתיימת בזמן קצוב. פעולה זו שייכת לתחילת ההתיישבות בארץ ואינה שייכת לירושת הקבע. גם תבניות הלשון "**ובאתם וירשתם**", "**וירשתם את הארץ**", "**וירשתם גוים גדולים**" מאפיינים את הירושה הראשונית, שכן תבניות אלה מציינות פעולת ירושה חד פעמית, שאיננה מתמשכת.

ד. "והורשתם את כל יושבי הארץ"

(במדבר ל"ג, נא-נו): "כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען. והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם... והורשתם את הארץ וישבתם בה. כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה... ואם לא תורישו את יושבי הארץ וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה. והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם". בפסוקים אלה אנחנו פוגשים במשמעות חדשה לשורש "ירש". הפועל "והורשתם" הינו מהשורש "ירש" ובניין הפעיל משמעותו גרוש. (השורש "ירש" בלשון הקודש משמש הן עבור ירושת הארץ בידי עם ישראל, והן עבור פעולת גירוש יושבי הארץ. בשפה הארמית, משתמשים אונקלוס ויוב"ע בשורש "תרכ" עבור פעולת הגירוש, ובשורש "ירת" עבור ירושת הארץ).

לביאור הכתובים, "והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם" - התורה מחייבת את עם ישראל עם כניסתו לארץ לגרש את כל יושביה. "והורשתם את הארץ וישבתם בה", מבאר רש"י: "והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה, ואז "וישבתם בה", תוכלו להתקיים בה. ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה". "כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה" - מלשון ירושה, וזוהי ירושת הקבע. לימדנו הכתוב על התלות בין ירושת הארץ ובין הורשת יושביה. לא תיתכן ירושת הארץ מבלי לגרש את יושביה. אין מקום לעמי כנען ולעם ישראל על אותה אדמה בו זמנית. "ואם לא תורישו את יושבי הארץ", מלשון גירוש, "וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה". ויתירה על כך, "והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם". מבאר הרשב"ם: "כאשר דמיתי. חשבתי לעשות להם, אשר צויתי לכם לא תחיה כל נשמה ואתם מותירים אותם ומחיים אותם, אעשה לכם שלא אחיה אתכם".

(דברים י"א כג) "והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם, וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם". בכתוב מופיע הפועל "ירש" בשני בנינים שונים, ובהתאמה, בשתי משמעויות שונות. "והוריש" - בא לציין את גירוש יושבי הארץ, "וירשתם" - בא לציין את פעולת הירושה הראשונית, שהיא העברת הארץ מרשות יושביה לרשות יושביה החדשים.

(דברים י"ב, כט): "כי יכרית ה' אלוקיך את הגוים אשר אתה בא לרשת אותם מפניך, וירשת אותם וישבת בארצם". גם בכתוב זה מופיע השורש "ירש" בשני מובנים. "הגוים אשר אתה בא לרשת אותם מפניך" - בא לציין את גירוש יושבי הארץ. "וירשת אותם" - בא לציין את פעולת הירושה הראשונית, העברת הארץ מרשות יושביה לרשות ישראל. וכן תרגם אונקלוס, "לתרכא יתהון מן קדמך, ותירת יתהון". וכן תרגם יוב"ע.

גירוש יושבי הארץ - ללא מלחמה

(דברים ח', א): "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות, למען תחיון ורבייתם, **ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם**". מבאר ה"אלשיך", "כל המצוה, שהיא פסילי אלוהיהם תשרפון באש, עם שאין זה רק אחר בא אל הארץ, מעתה שהוא תשמרון לעשות, שהוא תשמרו בלבבכם לעשות אחרי כן, שמעתה המחשבה תחשב לזכות (כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה) שע"י כן תזכו לירש הארץ, **כי "ובאתם וירשתם" - כי בלי מעשה מלחמה תירשו. כי "ובאתם וירשתם" - כי בבואכם במחשבה לכבוש במצות ה' - מיז "וירשתם"**. הכתוב עוסק בירושה הראשונית של הארץ, והיא איננה מותנית בקיום המצוות. התבנית **"ובאתם וירשתם את הארץ"** באה לרמוז על הקלות שבה תתבצע פעולת הירושה. כאילו צריך רק לבא ולרשת, ללא מלחמה. אלא שזכות זו דורשת שעם ישראל יקיים את המצוות כבר עתה לפני כניסתם לארץ. באשר למצוות הניתנות לקיום רק לאחר בואם לארץ - הקב"ה יצר מחשבה טובה למעשה. במידה ולא יקיימו את המצוות הניתנות לקיום כבר עתה, גם אז יירשו את הארץ אלא שיצטרכו לטרוח ולהלחם ביושבי הארץ, ובעזרת הקב"ה - בהצלחה.

(דברים י"א, כב-כג): "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה... **והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם**". הכתוב עוסק בגירוש כל הגוים מהארץ ע"י הקב"ה, ואז תתאפשר הירושה הראשונית של עם ישראל. ומבאר ה"אלשיך", "כי אם שמור תשמרון לעשות וכו'. הנה להיותם מוכנים לבא לרשת את הארץ **לא אמר להם יעשו עתה - רק שמיעה**, כאומר והיה אם שמוע וכו', כדי לקיים (המצוות) בארץ אחר שיזכו להאריך ימים עליה כאמור. **אך לא יבצר מהיות טורח בצד מה בכיבוש. (ברם) אם שמור תשמרון בפועל מעתה, וזה אומרו "לעשותה"...** תזכה שהוא יתברך טרם תיגשו אל אויביכם יגרשם מלפניכם וזהו והוריש וכו', ולא יאמר "מפניכם", רק "מלפניכם", שהוא עודם רחוקים מהם טרם קרבים אל המלחמה". כלומר, בקיום המצוות מעתה יזכו שהקב"ה יגרש את יושבי הארץ מבלי צורך לעם ישראל להלחם כלל.

ה. ירושת הארץ - ביטוי לחסדו של הקב"ה להיטיב עם עמו

(דברים ו', יח): "ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה אשר נשבע ה' לאבותיך". מבאר הרמב"ן (שם, טז): "והנה הבטיח כי סוף הכבוד לבא בירושת הארץ וניצוח האויבים כי היא הטובה הגדולה". וכן ה"אלשיך" (שם, יז) "ולא שיעלה על לבך שכל מה שאני מזהירך בעבודת ה' הוא כי הוא יתברך צריך לעבודתך כי אם צדקת מה תתן לו, כי אם שהוא יתברך חפץ חסד הוא ועושה כל זה למען ייטב לך ובאת וירשת כבא אל ירושת אבותיו".

(דברים א', ח) "ראה נתתי לפניכם את הארץ, באו ורשו את הארץ". מבאר ה"אלשיך" (שם, יט) "הנה כללות כל מאמריו יתברך אליהם... באו ורשו את הארץ, יורה גודל חשקו יתברך להיטיב להם להורישם את הארץ".